

Date: 17th September-2025

O‘ZBEK TILI – MILLIY O‘ZLIK, DAVLAT MUSTAQILLIGI VA MA’NAVIY TARAQQIYOT POYDEVORI

Sulaymonova Zulfiya Pazliddinovna

28-maktab ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi,

Usmanjanova Shaxloxon Ismailjan qizi

Namangan davlat universiteti Lingvistika (o‘zbek tili) 1-bosqich magistranti,
Yangiqo‘rg‘on 2-son politexnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

usmanjanova02@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilining milliy o‘zlikni anglash va davlat mustaqilligini mustahkamlashdagi o‘rni lisoniy hamda falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Alisher Navoiyning turkiy til rivojiga qo‘shgan inqilobiy hissasi, tilning agglyutinativ qurilishi va uning zamonaviy raqamli texnologiyalar davridagi istiqbollari ko‘rib chiqiladi. Maqola davlat tilining huquqiy maqomi va uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini ilmiy asoslab berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ona tili, Alisher Navoiy, lisoniy determinizm, agglyutinatsiya, davlat tili, milliy identifikatsiya, terminologiya, raqamli lingvistika.

Abstract: This article examines the linguistic and philosophical role of the Uzbek language in shaping national identity and strengthening state independence. The research highlights Alisher Navoi's revolutionary contribution to the development of the Turkic language, the agglutinative structure of the Uzbek language, and its prospects in the era of modern digital technologies. The paper aims to scientifically substantiate the legal status of the state language and its strategic importance in the development of society.

Keywords: Mother tongue, Alisher Navoi, linguistic determinism, agglutination, state language, national identity, terminology, digital linguistics.

Kirish. Har bir millatning jahon tamaddunidagi o‘rni va ma’naviy qiyofasi uning tili orqali belgilanadi. Til shunchaki kommunikativ vosita emas, balki xalqning genetik xotirasi, asrlar davomida shakllangan dunyoqarashi va falsafiy tafakkuri jamlangan muqaddas xazinadir. O‘zbek tili — dunyodagi eng boy va qadimiy tillardan biri bo‘lib, u o‘z taraqqiyoti davomida bir necha lisoniy qatlamlarni (qadimiy turkiy, eski o‘zbek va hozirgi o‘zbek tili) bosib o‘tgan.

1989-yil 21-oktabrda “Davlat tili haqida”gi Qonunning qabul qilinishi o‘zbek tili tarixidagi eng buyuk burilish nuqtasi bo‘ldi. Bu qonun millatning o‘zligini asrab qolish, mustabid tuzum asoratlardan xalos bo‘lish va davlat mustaqilligiga poydevor qo‘yish yo‘lidagi birinchi siyosiy va huquqiy qadam edi.

Alisher Navoiy va turkiy tilning lisoniy-falsafiy reabilitatsiyasi

O‘zbek tilining bugungi qudrati haqida gap ketganda, Alisher Navoiyning xizmatlarini tahlil qilish uchun o‘sha davrning lisoniy manzarasiga nazar tashlash lozim. XV asrda mintaqada arab tili ilm, fors tili esa yuksak she’riyat tili sifatida hukmronlik

Date: 17th September-2025

qilgan. Navoiyning faoliyati shunchaki adabiy hodisa emas, balki lisoniy reabilitatsiya (tilning nufuzini tiklash) jarayoni bo'ldi.

Navoiy "Muhokamat-ul lug'atayn" asarida dunyo tilshunosligida birinchilardan bo'lib qiyosiy-tahliliy metodni qo'lladi. U turkiy tilning leksik-semantik sathini fors tili bilan qiyoslar ekan, turkiy tilning nominativ imkoniyatlari (narsalarni nomlash qobiliyati) yuqori ekanligini ilmiy isbotladi. Navoiy turkiy tilda 100 ta o'ziga xos fe'lni keltiradi (masalan: itmoq, qo'pmoq, qotmoq). U ushbu fe'llarning nozik ma'no tovlanishlari fors tilida faqat yordamchi so'zlar yoki iboralar orqali ifodalanishini ko'rsatadi. Bu esa turkiy tilning sintetik xususiyati – ma'noni so'zning o'ziga joylash orqali uni ifodali va ixcham qilishini isbotlaydi. Navoiy turkiy tilning sinonimik qatorlarga o'ta boyligini ilmiy isbotladi. Masalan, "yig'lamoq" tushunchasining 10 dan ortiq ko'rinishini (sig'tamoq, o'kurmoq, bo'zlamok) keltirib, bu til inson ruhiyatining eng murakkab holatlarini aniq ifodalashga qodir ekanligini ko'rsatdi. Bu hodisa zamonaviy tilshunoslikda lisoniy boylikning differentsiatsiyasi deb ataladi.

Agglyutinativ qurilish va raqamli davr

O'zbek tili jahon tillarining agglyutinativ tipiga mansub. Bu tizimda so'z o'zagi doimo o'zgarmas qoladi va unga qo'shimchalar ketma-ket qo'shib boradi. Ushbu xususiyat tilning mantiqiy aniqligini va matematik aniqlikdagi qurilishini ta'minlaydi.

Bugun o'zbek tili 50 milliondan ortiq inson muloqot qiladigan yirik tilga aylandi. Biroq raqamli davr yangi vazifalarni qo'ymoqda. Tilning yashab qolishi uning raqamli dunyodagi o'rni bilan belgilanadi. O'zbek tili milliy korpusini (NLU/NLP tizimlari uchun baza) yaratish strategik ahamiyatga ega. Navoiy ilgari surgan g'oya – millat o'z ona tilida fikrlamas ekan, ma'naviy va siyosiy mustaqillikka erisha olmasligi bugun ham dolzarbdir.

Xulosa. O'zbek tili – bizning o'tmishimiz, bugunimiz va kelajagimizni birlashtiruvchi buyuk kuchdir. Alisher Navoiy bobomiz asos solgan lisoniy an'analar bugungi kunda davlat tili maqomi bilan yangicha mazmun kasb etmoqda. Ona tilini ilmiy tadqiq etish va uning sof saqlanishini ta'minlash – millatning intellektual salohiyatini saqlash bilan barobardir. Zero, til yashasa, millat yashaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy. Muhokamat-ul lug'atayn. (Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 16-jild). – Toshkent: "Fan", 2017. – B. 12-45.
2. Kononov A.N. Grammatika starouzbekskogo yazika. – Moskva: Izdatelstvo AN SSSR, 1960. – S. 56-72.
3. Dadaboyev H. O'zbek terminologiyasi. – Toshkent: "Yoshlar nashriyot uyi", 2020. – B. 102-115. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: "Ma'naviyat", 1999. – B. 48-62.
4. Fitrat A. O'zbek tili qoidalari: Sarf va Nahv. – Toshkent: "Fan", 1993. – B. 15-30.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. (2019-yil 21-oktabr, PF-5850-son).

